

Sonnevend Péter

Kaposvári Egyetem

Könyvtári rendszer – dokumentumszolgáltatás

A könyvtári rendszer négy tényező összehangolt együttese: gyűjtemények, szolgáltatások, könyvtárosok, infrastruktúra. A felhasználók igényeire alapozó, a fenntartókkal eredményesen kommunikáló rendszer célja a dokumentum- és információszolgáltatás garantálása. Erre vonatkozóan különféle módszerek és modellek alakultak ki világszerte (állománygyarapítási kooperáció, centralizált gyarapításszolgáltatás, decentralizált gyarapításszolgáltatás, elektronikus állományok és szolgáltatások). A szerző javaslatokat tesz a hazai dokumentumszolgáltató rendszer fejlesztésére.

A könyvtári rendszer

Az értelmező kéziszótár meghatározása szerint a „rendszer” összetartozó dolgok rendezett egésze, avagy cselekvésnek, tevékenységnek bizonyos elvekhez igazodó rendje. A könyvtári rendszer következőképpen fogalmilag kettőt jelent:

- nagyobb számú könyvtár, könyvtári funkció vagy folyamat összetartozását;
- e tevékenységek rendezett, bizonyos elvek szerint bekövetkező egészé formálódását.

A nyilvános küldetésű könyvtárak kellő számú létrejötte, a nyilvános szolgálat széles szakmai körben való elterjedése tekintendő a könyvtári rendszer alapfeltételének. A nyilvános könyvtárak több évszázados fejlődése – döntően a mélyreható társadalmi, gazdasági, művelődési folyamatok indukálta igények mennyiségi és minőségi növekedésére reagálva – a 19. század második felében jutott el arra a szintre, amikor a további hatékony működés és fejlesztés már a köztük megvalósuló minél szélesebb, strukturáltabb, differenciáltabb együttműködés révén volt biztosítható.

Felfogásom szerint a könyvtárnak hat egymást feltételező és egymást kölcsönösen befolyásoló elemét különíthetjük el. Ezek a következők: állomány (gyűjtemény), olvasó (felhasználó), könyvtáros, szolgáltatások, infrastruktúra, fenntartó. A könyvtári rendszer létrejötte ezen alkotóelemek széles körben történő összefonódását, integrálódását jelenti. A fejlődés dinamikája a könyvtár egészét új megvilágításba helyezi: így elmondható, hogy érdemi különbség van a reneszánsz vagy barokk kor könyvtára (meghatározó a fenntartó reprezentáció iránti igénye, a gyűjtemény marandósága stb.) és a modern kor nyilvános

könyvtára között, minthogy utóbbi a felhasználó és a szolgáltatások primátusát vallja. (S bizonyára mostanság újabb mélyreható változások érlelődnek az elektronikus könyvtár egyre intenzívebb kibontakozása következtében.)

Az országos rendszer létrejöttében az intézményi feltételen kívül meghatározó erejű lehet a szakma helyzetfelismerő képessége és az elvi-gyakorlati szándékok iránya. A világszakma az utóbbi száz évben számos átfogó vállalkozást mutatott fel *Otlet* és *La Fontaine* nemzetközi tervezetei óta. (A teljesítmény alapján a pálmát talán az OCLC-nek lehetne „megajánlani”.) A hazai szakma máig jelentős hatású szerveződése volt az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ megteremtése a 20. század húszas éveinek elején a trianoni katasztrófa utáni veszteségminimalizálás szándékától indítva, hiszen e központ fektette le az országos központi katalógusok és más központi szolgáltatások alapját.

Jelentős, egyre átfogóbb gondolatok pedig a hetvenes évek elejétől sokasodtak. Név szerint is érdemes említeni Zircz Péter írásait [1], *Futala Tibor–Horváth Tibor–Papp István* dolgozatát [2], *Horváth Tibor–Rózsa György* rendszeralapozó tervezetét [3].

A könyvtári rendszer a következő tényezőkből áll:

A gyűjteményi rendszer teljességét, feltárását és megőrzését elősegítő elemek:

- köteles példányok, kiadványcsere, fölöspéldányhasznosítás;
- rendszerigényű országos gyűjteményfejlesztési és tárolási együttműködés;
- állományvédelmi rendszer;

- egyetemes bibliográfiai számbavétel (UBC);
- országos lelőhely-nyilvántartás.

A felhasználói szolgáltatások gondozása és fejlesztése:

- a dokumentumokhoz való hozzáférés biztosítása (UAP);
- szolgáltatás a szolgáltatásokról;
- az olvasói igények vizsgálatára épülő szolgáltatásfejlesztés.

A könyvtárosi felkészültség, képesség és motiváció alakítása:

- könyvtárosképzés és -továbbképzés;
- könyvtári szakmai szolgáltatások;
- könyvtáros szakmai egyesületek és könyvtári közélet.

A könyvtárak információs, infrastrukturális és iránítási alapja:

- könyvtári statisztika;
- szabványosítás;
- rendszerfejlesztés, stratégiák, átfogó fejlesztési tanulmányok;
- könyvtárpolitika: szabályozás és finanszírozás;
- könyvtári marketing;
- kapcsolat a fenntartóval: fenntartó és könyvtáros.

Röviden tekintsük át a fentieket. A gyűjtemények akkor válnak élőkké és hasznosíthatókká, ha tartalmuk nyilvánvaló a felhasználók körében. Nemzeti bibliográfia kell az országos áttekintés végett, továbbá a bibliográfiai rendszer más elemeinek (szakbibliográfia, helyismereti bibliográfia stb.) megalapozottsága érdekében, s országos központi katalógus az egyes konkrét dokumentumok konkrét lelőhelyének adatairól. E tennivalókat kiegészítik a megőrzés, az állományvédelem elemei, melyek jelentős anyagi kihatásuk miatt érdemben szintén országos szinten fejleszthetők.

A felhasználó oldaláról tekintve a fentiek azért szükségesek, hogy minél előbb rendelkezésre álljanak a számára szükséges dokumentumok és információk. A könyvtári rendszer mindenkor legyen képes garantálni a felhasználó számára szükséges információ elérését. A rendszerszerű működés révén, a célirányos igényfelmérések folytán a könyvtári szolgáltatások kövessék az igények és szükségletek folyamatosan változó irányát. A rendszeralkotó elemek mozgása korántsem azonos „sebességű”, így újra és újra meg kell vizsgálni – a felhasználó érdekében, a szolgáltatások naprakészségét biztosítandó – a rendszer egészét.

A szakmai kihívások eredményes kezelése csak jól képzett, ismereteit folyamatosan karbantartó, a szakmai értékeket alkotóan megvalósító, ilyen irányban motivált szakembergárdával képzelhető el. Talán nem túlzás azt állítani, hogy a könyvtári rendszer hatékonysága manapság egyre inkább e szubjektívnek mondott tényező milyenségén múlhat. Következésképpen alapvető érdek, hogy minden könyvtáros gondolatai, szándékai, tapasztalata a konstruktív szakmai alapértékek kibontakozását segíthessék.

A könyvtári rendszer működéséről ad nélkülözhetetlen visszajelzést a statisztika; a rendszer elemek olajozott együttműködése feltételezi a szabványosítást; a közös stratégiák, az infrastruktúra elemeinek kellő fejlesztése révén garantálható a megfelelő színvonal. A könyvtári marketing a társadalmi nagyrendszerrel való érdemi kommunikálást, a könyvtári szolgáltatások megismertetését és elterjedését támogatja. A fenntartóval való szakadatlan egyeztetés révén nyílik esély arra, hogy a működés és fejlesztés alapfeltételei rendelkezésre álljanak.

Fentiek mindegyike egyenként is komoly tényező. Érzékeltessük egy példával csak az utóbbi fontosságát. A mai gyors technikai fejlődés, az internet idehaza is széles körben való elterjedése – a legújabb felmérések szerint az értelmiség fele már többé-kevésbé rendszeres használója a hálónak – kiválthat olyan elgondolásokat bizonyos fenntartói körökben, hogy már nincs szükség a korábbi tekintélyes méretű könyvtárakra, illetve fölösleges ilyeneket építeni, hiszen megfelelő számú hálózati gép telepítésével az információellátás megoldható. Könyvtáros szaklapban nem kell talán részletesen ecsetelnem e modernnek tűnő gondolat utópisztikus és egyben veszélyes mivoltát. Minderről azonban a fenntartót is meg kell győzni.

Dokumentumszolgáltatás

Merész becsléssel valószínűsíthető, hogy Gutenberg találmányának elterjedése óta, az elmúlt 550 évben mintegy 100 millió nyomtatott dokumentum készült. Akár több, akár kevesebb, a szakmai feladat lényegében az, hogy ha e dokumentummenyiség bármelyik egységére bárhol valamely felhasználó igényt formál, akkor a könyvtárak rendszere képes legyen azt belátható időn belül rendelkezésre bocsátani. A nyomtatott dokumentumok ráadásul soha nem tapasztalt nagy számban

gyarapodnak ma is: *évente mintegy 1 millió új kiadvánnyal* bővül a választék (a legnagyobb választékot produkáló országokban már százezres mennyiségben jelennek meg az új címek, idehaza az évi 9-10 ezres tétel mennyiség állandósult). A több mint százezer szakfolyóiratban évente legalább 10 millió érdemi tanulmány jelenik meg (maholnap tízezer elektronikus folyóirat növeli tetemesen a választékot). A szabványok, szabadalmak és más dokumentumtípusok újabb milliókat jelentenek.

A ma 6 milliárdos emberiségnek talán egyhatoda könyvtárhasználó (a legfejlettebb társadalmakban a könyvtárhasználók aránya eléri a kétharmadot). A formálódó modern társadalom, amelyet a *globális, posztindusztriális és hálózati* jelzővel lehet tömören jellemezni, mindinkább követelménnyé emeli a versenyképességet garantáló „életfogytiglan” tartó tanulást. Tehát a könyvtárhasználók, az információforrásokra utalt igénylők száma, az emberiséghez viszonyított arányuk bizonyára tovább fog emelkedni.

Az utóbbi harminc évben a számítógépes bibliográfiai összegzések hihetetlen módon megnövelték a választékra való rálátás esélyét. A felhasználói érdeklődés pedig egyre inkább az utóbbi évek legfrissebb termésére irányul. Néhány példa: a biológiában és fizikában a felezési idővel mért érdeklődés 4 év, a pszichológiában 6 év, a filozófiában 7 év, s még a középkor történelme vonatkozásában is 11 év jelenik meg a legújabb elemzésekben [4]. Az egyre több felhasználó egyre több – növekvő mértékben mind frissebb – dokumentumról szerez értesülést. Hogy lehet e kolosszális igény- és kínálatáradatnak megfelelni? A dokumentumok és a felhasználók egyre differenciáltabb igényei között a „randevút” elősegíteni?

A hatvanas évek végére kialakultak a megoldás megközelítési módjai és technikái. A következő évtizedek megmutatták ezek hatékonyságát. Tekintsünk át néhányat közülük.

Állománygyarapítási kooperáció

Az amerikai *Farmington Plan*, az észak-európai országok *Scandia Planje* vagy a (nyugat)német *Sondersammelgebietsplan* egyaránt azt az elvet követték, hogy a tudományokat ésszerűen felosztva egyes szakterületekért felelős könyvtárakat jelöljenek ki, amelyek a külföldi kiadványok érdemi teljességét igyekezzenek beszerezni. Valódi, más szóval jelentős támogatást központi forrásból a né-

met modell – a nevezetes Deutsche Forschungsgemeinschaft – biztosított, így nem véletlenül ez utóbbi bizonyult időtálló megoldásnak. A DFG az adott könyvtárnak a kijelölt szakterületi kiadványok beszerzésére fordított gyarapítási keretét 70%-ban megtérítette (tehát például a göttingai egyetemi könyvtár a hungarika vagy szélesebben a finnugrisztika témakörében beszerzett könyveit és folyóiratait ilyen arányban támogatta). E program újabban – logikusan – kiterjed már a dokumentumok elektronikus változataira is. Az állománygyarapításhoz adott támogatás természetes folyamánya volt az a kötelezettség, hogy a szakterület dokumentumainak könyvtárközi kölcsönzésében is járjon élen a kijelölt gyűjtőhely. (Idehaza is készült javaslat a gyűjtési együttműködésre. Eszköze lett volna a testes Gyűjtőköri kalauz *Bereczky László* és *Pataki Ernő* szerkesztésében a hatvanas évek végén, ám központi anyagi támogatás hiányában a szándék megrekedt a koncepció szintjén.)

Centralizált gyarapításslolgáltatás

Nagy-Britanniában *D. Urquhart* vezényletével született meg szintén a hatvanas években a központi kölcsönző könyvtár (National Lending Library), amely az 1972-ben létrehozott British Library részévé vált. A mai nevén *British Library Document Supply Centre* Boston Spa-i székhelyén – hogy csak egyik, de legfontosabb szolgáltatását említsük – mintegy 50 ezer kurrens szakfolyóiratot járatnak (Magyarországon több száz könyvtár kumulált választéka külföldi szakfolyóiratból hosszú ideje 14 ezer körül mozog), s ebből ma már évente közel 4 millió cikkmásolatot szolgáltatnak. Harmincöt év alatt összesen 70 millió rendelést teljesítettek, miközben a beérkezett igények pozitív megválaszolása eléri a 90%-os arányt. Nem véletlen, hogy Urquhart és utódja, *M. Line* – a szakma egyik mai nagy öregje – kezdeményezték az IFLA UAP (Kiadványok Egyetemes Hozzáférése) programját 1974-ben.

A BLDSC-hez közeli modellként értelmezhető a *finn országos tárolókönyvtár*, amelyet 1989-ben alapítottak külön kormányzati támogatással a nagyvárosi környezettől távoli, munkanélküliséggel sújtott régióban. E tárolókönyvtár minden finn könyvtártól átveszi a feleslegessé vált anyagokat, azokból ésszerű számban őriz meg példányokat. Tíz év alatt a gyűjtemény elérte az egy-két millió könyvet, félmillió folyóiratkötetet, ezzel az ország harmadik legnagyobb „könyvtára” lett, miközben a teljes állományról gépi katalógusa van, ami gyorsítja a szolgáltatást (főként a közkönyvtárak ak-

názzák ki e lehetőséget), s természetesen gépi rekordjai is átvehetők, letölthetők. A BLDSZC-hez viszonyítva itt hiányzik az aktív kurrens gyarapítás, feltehetően azért, mert érdemi mennyiségű folyóirat előfizetése nem áll arányban egy 5 milliós lélekszámú ország lehetőségeivel.

Decentralizált gyarapításslolgáltatás

Valószínűleg a legtvávlatosabb megoldások közé tartozik az amerikai OCLC (a hatvanas évek végén Ohio College Library Centerként alakult). F. G. Kilgour 1970-re működésképpé tette a tucatnyi felsőoktatási könyvtár közös rendszerét [5], hogy azután a következő másfél évtizedben párját ritkító sikertörténeté váljon a már *Online Computer Library Centerre* átkeresztelt rendszer. Ennek lényege, hogy az egyre több aktív résztvevő – mára számuk megközelíti a 10 ezret – bibliográfiai és lelőhely-információt szolgáltat a rendszernek. Előbbit bármely partnerkönyvtár áttemelheti, ami hatalmas belső hatékonyságjavítást eredményez, hiszen egyre kevesebb feldolgozó képes ellátni a feladatot a külső adatok átvétele miatt, míg utóbbi a felhasználót szolgálja, mert gyakorlatilag mindig lehet a rendszerben elérhető, éppen szabad példányt találni, illetve másolatot rendelni cikk esetében. Az OCLC harminc év alatt elérte a 45 milliós *tételválasztékot* – a Gutenberg-galaxis általunk becsült nagyságrendjének közel felét! –, a legalább 750 milliós *példánymennyiséget*, miközben a rendszer felhasználó könyvtárainak száma elérte a 35 ezret. A felhasználók pedig ezen időszakban közel 120 millió dokumentumhoz jutottak, ráadásul a legutóbbi jelentések arról számolnak be, hogy a jelenlegi teljesítéseknek mintegy fele digitalizált formában kerül a felhasználóhoz, sok esetben egyenesen asztali számítógépére.

Az OCLC legutóbb a legsikeresebb hasonló európai rendszerrel, a holland fejlesztésű PICA-val – amely a kilencvenes években széles körben terjedt Francia- és Németországban is – kooperációra szánta el magát [6]. A PICA kínálata is meghaladta a 10 millió dokumentumot, következésképpen belátható időn belül – akár tíz év múlva – megvalósulhat a *fejlett világ lényegében összes nyomtatott dokumentumának* használatra „kiszertelt” feldolgozása és konkrét lelőhelyeinek számbavétele.

Elektronikus állományok és szolgáltatások

Az utóbbi fél évtizedben a tudományos kommunikáció vezető témája lett a hálózati (elektronikus)

dokumentumtermelés és -közvetítés. Magam 1995-ben voltam tanúja a göttingai német vándorgyűlés nagy visszhangot kiváltott vitájának, mikor a kémikusok szövetségének elnöke fakadt ki a hagyományos modell (a kutató megírja tanulmányát, ingyen átadja a szerkesztőségnek – a lap drága pénzen kapható –, vagy a könyvtárak, dokumentumellátók borsos áron másolatot adnak a cikkek-ről) ellen. Majd ők csinálnak, úgymond, saját ingyenes szakmai elektronikus szaklapot, s az egész „élősködő” közvetítő láncolatától (szerkesztőség, lapkiadó, terjesztő, könyvtár) megszabadulnak. Ennyire nem fordult még fel a világ, de már számos ilyen irányú megoldás érdemel figyelmet.

Mind szélesebb körben élnek a lapkiadók, főként a tudományos profilúak a párhuzamos kiadási formával, azaz a papírhordozóval és/vagy digitális megjelenéssel. Egyes kiadók címválasztéka már elérte az ezret, minthogy a koncentráció ezen ágazatban is világjelenségnek számít. A kiadók súlya és a növekvő árak egyre sürgetőbben követelik, hogy a megrendelői oldal, esetünkben a könyvtárak is összefogással komoly ellensúlyt képezzenek, hogy ezáltal tárgyalási esélyeiket növeljék. Egyre tipikusabbá válik az *országos* vagy *regionális*, *szakterületi* stb. *konzorciumok*, *egyesülések* létrehozása ezzel a céllal. Közösen rendelnek meg például 3-5-8-10 ezer elektronikus folyóiratot, ráadásul, s ez még fontosabb, tekintélyes számú hozzáférési jogosultsággal. Erre legújabb példa a hazai Oktatási Minisztérium vállalkozása, amely a felsőoktatási és akadémiai kutatószféra országos ellátását célozza meg. (Remélhetőleg a nagy közönyvtárak, az országos szakkönyvtárak és ezek felhasználói sem maradnak ki a jogosultak köréből.)

Nem minden hálózati dokumentum kapcsolódik professzionális kiadóhoz, sőt, többségük bizonyára nem. Ezért is óriási probléma a világszakma számára a *hálózati dokumentumok megőrzésének* biztosítása. Számos hasonló kezdeményezés közül emelem ki a *svéd*, illetve a *holland* próbálkozást. Előbbire az jellemző, hogy rendszeres időközönként az összes svéd illetőségű szervert „végigkaszálják”, s a termést gigantikus tárolóba helyezik a jövőbeli hasznosítás reményével. Utóbbi funkcionálisabb, de a veszélyforrás itt sem kisebb, csak más: komoly válogatás után a fontosnak minősített anyagot őrzik meg, tájrák fel, s teszik azonnal hozzáférhetővé. (A veszély abban rejlik, hogyan lehet azt ma eldönteni, mi lesz öt-tíz-húsz év múlva fontos.)

Kiváló amerikai mintát ismerünk a régebbi dokumentumok digitális formában történő *megőrzésére és hálózati szolgáltatására*. Ez a JSTOR elnevezésű (azaz Journal Storage = folyóiratok megőrzése) program, amely a kilencvenes évek közepén indult a Mellon Alapítvány hathatós pénzügyi támogatásával. Kétszáz gyakran használt és jelentős múlttal dicsekvő társadalomtudományi folyóirat teljes digitalizálása volt a cél. (Az átlagosan 50 éves folyóiratok kerekítve 10 ezer évfolyamnyi anyaga legalább 1 millió tanulmányt jelent.) A startfinanszírozás után a program akkor marad működőképes, ha mintegy hétszáz könyvtár lép be aktív használói közé, s a részvételi díjből fedezni lehet a rendszer fenntartási-működési kiadásait. A rendszer mára megvalósultnak tekinthető, sőt terjeszkedni kezdett: már van nagy-britanniai fiiláléja is. Egyetlen hónapban, 2000 áprilisában már 34 ezer keresést regisztráltak, s kinyomtatottak 15 ezer tanulmányt, továbbá képernyőn „átlapozták” 32 ezer cikk 93 ezer oldalnyi szövegét [7]. (Az így könnyen kezelhető ismeretanyag bizonyára hosszabb távon is eleven érdeklődést könyvelhet el, vagyis lassítja a felezési időt. A könyvtári állományok korszerű szolgáltatása bizonyára visszahat a tudományos kommunikációra.)

Következtetések és tennivalók

1. A könyvtárvezetés hatékonyságának növelése, de a könyvtárak jövője (hiszen az információellátás terén egyre inkább versenyhelyzetben tevékenykednek) érdekében is alaposabban és mélyrehatóbban érdemes foglalkozni a könyvtári rendszer szervezésével. Egy hatékony könyvtári rendszer fokozza a változtatási készséget, gyorsabb lesz a reagálás az újabb és újabb kihívásokra.
2. A magyar könyvtári rendszer a maga mintegy kilencezer egységével *reménytelenül elaprózott*, s jórészt már ezért is fejlődésképtelen. A nevezetes angliai 1850-es public library törvény 10 ezer lakos fölötti települések önkormányzatának engedélyezte a könyvtáralapítást (az erre vonatkozó adó kivetését). Azóta többször emelték az életképes könyvtári szervezethez szükséges lakossági minimumot. Ma is az egyik szakmai alapkérdés angol körökben, mekkora nagyságrend teszi működőképpé a könyvtár intézményét [8]. 250-300 város és környéke, 80-100 felsőoktatási intézmény, néhány tucat egyéb nagykönyvtár (országosak, egyháziak). A nyilvános könyvtári rendszer fenntartását mintegy 400-500 fenntartóra lehetne bízni Magyarországon is.
3. A magyar könyvtárak *állománygyarapítási kerete* együttesen annyi, mint egy gazdag amerikai egyetem könyvtáré (20-25 millió USD). Alapos elemzések alapján kellene reális állománygyarapítási keretet biztosítani a könyvtárhasználó lakosság arányához mérten, nem feledkezve meg arról sem, hogy a könyvtárhasználatnak nemcsak egyéni, de társadalmi haszna is van.
4. A magyar könyvtárak együttműködése, *funkcionális-technológiai egybekapcsolódása lényegesen alacsonyabb szintű* az elvárhatónál. A PICA révén a holland könyvtárak körében a saját feldolgozás aránya a nyolcvanas évek közepére 10% körüli szintre csökkenhetett. A több mint öt éve elindított MOKKA projekt – a legnagyobb, ám különböző könyvtári szoftvert alkalmazó hazai könyvtárak összekapcsolása – a mai napig sem valósult meg, hol szemléletti, hol pénzügyi, hol irányítási hiányosságok okán. A Voyager – ma már Corvina – néven ismert szoftvert használó könyvtárak adatbázisa, a VOCAL ezt nem pótolja, s alapjában kérdőjelezhető meg az az állítás, hogy az országos dokumentumellátó rendszernek a VOCAL révén megteremtődött a lelőhely-információs adatbázisa. (A leglényegesebb, külföldi könyveket vásárolni képes országos szakkönyvtárak nincsenek benne.) Ez a probléma alapján befolyásolja a dokumentum-szolgáltatás színvonalát és nagyságrendjét (évtizedek óta évi 200 ezer tétel körül ingadozik a könyvtárközi kölcsönzés).
5. A *nemzeti könyvtárral* szemben jogos az elvárás, hogy az országos kérdésekkel – központi szolgáltatásokkal – érdemben, átfogó koncepció jegyében foglalkozzék. Ma heterogén képet kapunk, ha végiggondoljuk az elmúlt évek történéseit. Az elmúlt időszakban e területen mintha nem érvényesült volna a következetes könyvtárpolitikai akarat. Vívmányok és mulasztások, sikerek és kudarcok egyaránt jellemzik a helyzetet. Időszerű volna, hogy az OSZK ismét a szakma elé lépjen egy hosszú távra szóló koncepcióval az országos könyvtári rendszer lényeges elemeinek fejlesztésére.
6. A hazai *könyvtári statisztika* – bár az elmúlt években minőségi előrelépést könyvelhettünk el (pénzügyi ráfordítások közlése stb.), még mindig nem fogja át egyenlőképpen az összes könyvtártípust (pl. alig lehet az oktatási statisztikákból érdemi adathoz jutni az általános és középiskolai könyvtárak működéséről). A

modern szolgáltatási formákra – gépi katalógusok lekérdezése stb. – egyáltalán nem állnak rendelkezésre adatok. Érdemes lenne mielőbb európai távlatban megfogalmazni a könyvtár-statisztikai rendszer iránti elvárásokat. Így tudnánk összehasonlítani teljesítményünket például Belgiummal, Svédországgal, Csehországgal, Bulgáriával, Görögországgal, Portugáliával, vagyis a lélekszámban hozzánk hasonló országokkal.

7. További komoly erőfeszítések szükségesek az országos stratégia, országos könyvtárpolitika szintjén. Az 1997-es könyvtári törvény – hiányosságaival együtt – kiindulópontot jelent a fontos végrehajtási rendeletek kidolgozásához és kiadásához. Elég legyen itt az országos dokumentumellátó rendszer témáját említeni, amelyre vonatkozóan kormányrendeletet vár a szakma. Nincsenek korszerű normatívák, vagy legalább irányszámok: olyan alapvető kérdések várnának megválaszolásra, hogy pl. milyen minőségi és mennyiségi mutatókkal lehet leírni egy elektronikus környezetben működő, a jelen oktatási és kutatási igényeket kielégítő könyvtárat, vagy milyen modell szerint kellene működnie a közkönyvtári ellátórendszernek. A könyvtáros szakma itt az érdekeltek, a fenntartók és a felhasználók támogatására és közreműködésére is számít: a fejlett országokban a legkiválóbb közéleti személyiségek, tudósok folytatnak a kormányzattal érdemi párbeszédet a könyvtárak fejlesztéséért (l. *Miquel* fejlesztési koncepcióját Franciaországban, vagy *Follettét* Nagy-Britanniában).
8. Komoly erőfeszítések szükségesek ahhoz, hogy az elektronikus dokumentumok létéből és növekvő jelentőségéből következő tennivalóinknak megfeleljünk. Mikor lesz program a hálózaton létező magyar szellemi kincs lehetőleg hiánytalan megőrzésére, feltárására és szolgáltatására? Milyen együttműködés szükséges ehhez a létrehozó-kibocsátó-forgalmazó szférával? Milyen jogi-pénzügyi akadályokat kell elhárítani? Lehetne-e magyar JSTOR projektet végrehajtani 30-40 jelentős társadalomtudományi folyóiratunkra kiterjedően?

9. Megoldott-e a használó- és a könyvtárosképzés kérdése? Kevés a korszerű tankönyv, nem elégségesek számítógépi eszközeink. Jól felszerelt gyakorló könyvtárakra lenne szükség.
10. Sok tennivalónk – és esélyünk – származhat az Európai Unióba való belépésből. Bizonyos programokban máris részt veszünk, bizonyos pályázási lehetőségek máris megnyílnak, de ennél bizonyára sokkalta többről és nagyobból van szó. Végső soron arról, versenyképes lesz-e a magyar felsőoktatás és kutatás-fejlesztés uniós szinten.

Jegyzetek, irodalom

- [1] ZIRCZ Péter kezdeményezte és vezette az OSZK központi szolgáltatásainak átfogó elemzését: a tanulmányok Az OSZK Évkönyve 1981. Bp.: OSZK, 1982. című kötetben és a Könyvtári Figyelő 1982. évi 6. tematikus számában láttak napvilágot.
- [2] FUTALA Tibor–HORVÁTH Tibor–PAPP István: Együttműködés vagy rendszerszervezés. = Könyvtári Figyelő, 29. köt. 5. sz. 1983. p. 455–470.
- [3] Előzetes rendszerterv az Országos Szakirodalmi Információs Rendszer megvalósítására. (Kézirat.) Szakmai konzultánsok: Bakonyi Péter, Csurgay Árpád, Horváth Tibor, Rózsa György. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 1994. különszám.
- [4] STEENWEG, H.: Von der Hol- zu Bring-Bibliothek. = ABI-Technik, 20. köt. 4. sz. 2000. p. 364–382.
- [5] KILGOUR, Frederick G.: A regional network – Ohio College Library Center. = Datamation, 16. köt. 2. sz. 1970. p. 87–89.
- [6] OCLC und PICA: Gespräche über enge Zusammenarbeit aufgenommen. = Bibliotheksdienst, 33. köt. 5. sz. 1999. p. 868–869.
- [7] MURPHY, Alison: JSTOR usage. = Ariadne Issue 24. 2000. június 21. A lap URL-je: <http://www.ariadne.ac.uk/issue24/jstore/intro.html>
- [8] MIDWINTER, Arthur–McVICAR, Murray: The size and efficiency debate: public library authorities in a time of change. British Library R&D Report 6143. London: Library Ass. Publ. 1994. 90 p.

Beérkezett: 2002. I. 23-án.